วารสารวิชาการ กัญชา กัญชง และสมุนไพร ISSN 2985-0177 (Online)
(ฉบับปีที่ 3 เดือนมกราคม – ธันวาคม 2567)

บทความวิจัย

การศึกษารวบรวมสมุนไพรที่มีสรรพคุณแก้ไข้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป

A Study on Compilation of Antipyretic Medicinal Plants in General Ancient Medicine Textbooks

ศศิเจริญ เจริญสุข[1*] ศิริวรรณ เกตุเพชร[1] จักรกฤษณ์ คณารีย์[1] วนิษา ปันฟ้า[1]

[1]สาขาการแพทย์แผนไทย วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย อำเภอเมืองเชียงราย จังหวัดเชียงราย 57100

Sasicharoen Charoensuk[1*], Siriwan Ketpet[1], Chakkrit Khanaree[1] and Wanisa Punfa[1]

[1]Program in Thai Traditional Medicine, School of Traditional and Alternative Medicine, Chiang Rai Rajabhat University, Mueang Chiang Rai district, Chiang Rai, 57100

* Corresponding author. E-mail address: Enoopor1234@gmail.com ; Telephone: 095-601-5827

วันที่รับบทความ 8/มกราคม/2567; วันที่แก้ไขบทความ 16/มกราคม/2567; วันที่ตอบรับบทความ 21/มกราคม/2567

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและจัดหมวดหมู่ข้อมูลสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ที่ปรากฏในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ โดยรวบรวมชื่อและสรรพคุณของพืชสมุนไพร จากนั้นนำมาตรวจสอบความซ้ำซ้อนของชนิดสมุนไพร และสรุปจำนวนสมุนไพร พร้อมทั้งจัดหมวดหมู่สมุนไพรตามสรรพคุณการแก้ไข้ ซึ่งการศึกษานี้ได้รวบรวมข้อมูลสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ ประกอบด้วย ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล่ม 1-3 ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาการผดุงครรภ์ และหนังสือตำรับยาแผนโบราณ ผลการศึกษาพบว่าข้อมูลสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ สามารถพบได้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม และตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขา เภสัชกรรม โดยตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม พบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้จำนวน 35 ชนิด และ ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม พบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ จำนวน 238 ชนิด เมื่อนำข้อมูลทั้ง 2 แหล่งมารวมกัน และตรวจสอบความซ้ำซ้อนของสมุนไพร พบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ จำนวน 255 ชนิด และสามารถจัดกลุ่มในการแก้ไข้ตามสรรพคุณได้ทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ไข้ธรรมดาที่เกิดจากความร้อน 2) ไข้ที่มีความร้อนสูงที่รักษาต้องด้วยการกระทุ้งพิษไข้ และ 3) ไข้ที่มีความเฉพาะ จากผลการศึกษาแสดงให้ เห็นถึงสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ โดยผลการศึกษานี้มีประโยชน์ต่อการพัฒนายาแก้ไข้ด้วยสมุนไพรของแพทย์แผนไทยในอนาคต

คำสำคัญ; สมุนไพร แก้ไข้ แพทย์แผนไทย ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป

Abstract

This study aimed to compile and categorize antipyretic medicinal plants in General Ancient Medicine Textbooks of the Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health, Thailand, by collecting the names and

properties of medicinal plants. Then, the redundancy and the number of antipyretic medicinal plants were analyzed and categorized. The study compiled the antipyretic medicinal plants in General Ancient Medicine Textbooks, including General Ancient Medicine Textbooks in Thai Medicine, Thai Pharmacy, Thai Midwifery, and Ancient Medicine Recipes Textbooks. The results found that the antipyretic medicinal plants in General Ancient Medicine Textbooks in Thai Medicine and Thai Pharmacy were 238 and 35 antipyretic medicinal plants, respectively. After compilation and rechecking, the results showed 255 types of antipyretic medicinal plants. Moreover, these antipyretic medicinal plants were divided into three groups by properties as follows: 1) antipyretic medicinal plants by reducing the heat in the body, 2) antipyretic medicinal plants by Kha Thung Phis Khai process, and 3) antipyretic medicinal plants in specific fever. The results represented antipyretic medicinal plants in General Ancient Medicine Textbooks of the Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, Ministry of Public Health, Thailand. These data were useful in continuing the development of antipyretic medicinal plants of Thai traditional medicine in the future.

Keywords; Medicinal plants, Antipyretic, Thai traditional medicine, General ancient medicine textbooks

1. บทนำ

อาการไข้ (Fever) คือ การที่อุณหภูมิร่างกายสูงขึ้นมากกว่าอุณหภูมิปกติ โดยอุณหภูมิปกติ คือ 37 องศาเซลเซียส โดยไข้เป็นอาการไม่ใช่โรค ซึ่งจะเป็นอาการที่ร่างกายตอบสนองเมื่อมีการเจ็บป่วยจากสาเหตุบางอย่างซึ่งเกิดขึ้น ได้จากหลายสาเหตุ เช่น การติดเชื้อ ระบบภูมิคุ้มกันในร่างกาย โรคเกี่ยวกับการอักเสบ การตากแดดเป็นเวลานาน เป็นต้น โดยอาการที่พบได้ทั่วไปเมื่อเป็นไข้ คือ ปวดศีรษะ หนาวสั่น ครั่นเนื้อครั่นตัว ปวดเมื่อยตามเนื้อตัว ซึ่งความรุนแรง ของอาการจะขึ้นอยู่กับสาเหตุของโรค ซึ่งไข้อาจจำแนกตามระดับอุณหภูมิได้เป็น 3 ระดับ คือ ไข้ต่ำ อุณหภูมิร่างกายอยู่ระหว่าง 37.0 - 38.9 องศาเซลเซียส ไข้ปานกลาง อุณหภูมิร่างกายอยู่ระหว่าง 38.9 - 39.5 องศาเซลเซียส และไข้สูง อุณหภูมิร่างกายอยู่ระหว่าง 39.5 - 40.0 องศาเซลเซียส ซึ่งการรักษาไข้โดยทั่วไปจะเป็นการรักษาตามอาการ เช่น การเช็ดตัวการใช้ยาพาราเซตามอล (Paracetamol) เพื่อลดไข้และปวดศีรษะ หรือรักษาโรคที่เป็นสาเหตุของการทำให้เกิดไข้ เป็นต้น (สำนักโรคติดต่อทั่วไป, 2555) โดยในปัจจุบันได้มีการนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาอาการไข้ด้วย เช่น ยาจันทน์ลีลา ซึ่งพบในบัญชียาหลักแห่งชาติ หรือแม้กระทั่งการนำสมุนไพรมาใช้รักษาอาการไข้จากเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ทำให้ปัจจุบันยาสมุนไพรจึงเป็นที่ได้รับความสนใจในการนำมาใช้เป็นยารักษาโรคโดยเฉพาะโรคไข้

การแพทย์แผนไทยเป็นระบบการแพทย์ที่ให้บริการดูแลด้านสุขภาพที่เป็นทางเลือกของประชาชนไทย อีกระบบหนึ่ง ซึ่งมีกรรมวิธีการรักษาที่หลากหลาย ได้แก่ กรรมวิธีเภสัชเวช กรรมวิธีหัตถเวช กรรมวิธีโภชนเวชและกรรมวิธีจิตเวช โดยหนึ่งในกรรมวิธีที่แพทย์แผนไทยใช้เป็นหลัก คือ กรรมวิธีเภสัชเวช ที่มีการใช้สมุนไพรในการดูแลรักษาโรค หรือส่งเสริมด้านสุขภาพ โดยมาจากแหล่งองค์ความรู้ในตำราการแพทย์แผนไทยที่บันทึกเกี่ยวกับอาการของโรคและการรักษาโรค ด้วยสมุนไพรที่มีปรากฏทั้งรูปแบบที่เป็นยาสมุนไพรเดี่ยว และตำรับยาที่มาจากการลองผิดลองถูกและสั่งสมภูมิปัญญาของคนไทยมาอย่างช้านาน ตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยในภาวะปกติ ธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ธาตุดิน น้ำ ลม และไฟ ซึ่งเป็นองค์ประกอบของร่างกายจะอยู่ในสภาวะสมดุล อาการไข้เกิดจากภาวะที่ธาตุไฟกำเริบ ซึ่งการที่ธาตุไฟกำเริบ นั้นเกิดได้จากหลายสาเหตุ เช่น การอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพอากาศร้อน การตากแดดเป็นเวลานาน

นอกจากนี้ในคัมภีร์ธาตุวิวรณ์ ได้กล่าวถึงไข้ 3 ประเภท ได้แก่ ไข้เอกโทษ ซึ่งเกิดจากหนึ่งสมุฏฐานไข้ทุวันโทษซึ่งเกิดจากสองสมุฏฐาน และไข้ตรีโทษ ซึ่งเกิดจากสามสมุฏฐานระคนกัน หรือเรียกว่า “ไข้สันนิบาต” โดยสมุฏฐานที่ทำให้เกิดไข้มี 3 สมุฏฐาน คือ สมุฏฐานปิตตะ สมุฏฐานวาตะ และสมุฏฐานเสมหะ ไข้ที่เกิดขึ้นจากทั้ง 3 สมุฏฐานนี้ จะทำให้เกิดโทษรุนแรงขึ้นกระทบธาตุอื่นๆ สำหรับความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรที่มีสรรพคุณในการแก้ไข้ที่มีการบันทึกตามตำราทางการแพทย์แผนไทยในตำราต่างๆ เช่น บอระเพ็ด (เถา) สรรพคุณ แก้ไข้เหนือ ไข้พิษ พบในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขา เภสัชกรรม หน้า 66 และหอมแดง (ใบ) พบในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขา เวชกรรม เล่ม 2 หน้า 79 ซึ่งสมุนไพรเดี่ยวทั้ง 2 ชนิด เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเป็นอย่างดีแต่อย่างไรก็ตามยังพบข้อจำกัดในการนำความรู้เกี่ยวสมุนไพรมาใช้ในการแก้ไข้ในปัจจุบัน เนื่องจากความรู้ดังกล่าวยังกระจัดกระจายตามตำราต่างๆ ยังไม่มีการรวบรวมไว้อย่างเป็นระบบ ดังนั้นสมุนไพรไทยจึงมีโอกาสในการรักษาอาการไข้เหล่านี้ได้ แต่ยังพบปัญหาคือยังไม่มีการรวบรวบและจัดหมวดหมู่ในการนำสมุนไพรเดี่ยวมาใช้ในการรักษาอาการไข้

จากปัญหาข้างต้นการศึกษานี้จึงสนใจที่จะรวบรวมสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ที่ปรากฏในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพร่วมกับคณะอนุกรรมการแผนโบราณทั่วไป ซึ่งเป็นตำราที่มีการนำความรู้ดั้งเดิมจากตำราเวชศาสตร์ฉบับหลวง รัชกาลที่ 5 และตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์ของพระยาพิศณุประสาทเวช ร่วมกับความรู้ทางด้านการแพทย์แผนไทยจากตำราอื่นๆ ที่กระทรวงสาธารณสุขรับรองมาเรียบเรียงใหม่ให้เป็นตำรามาตรฐานในการเรียนการสอนและสอบขึ้นทะเบียนของแพทย์แผนไทยวิชาชีพในปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้และจัดเป็นหมวดหมู่ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อแพทย์แผนไทยในปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง ในการนำมาใช้รักษาอาการไข้ อีกทั้งยังสามารถนำมาพัฒนาต่อยอดเป็นยาตำรับที่ใช้รักษาอาการไข้ต่างๆ เพื่อความปลอดภัยของผู้ป่วยในปัจจุบันได้อีกด้วย

2. วัสดุ อุปกรณ์ และวิธีการ

เครื่องมือในการวิจัย คือ แบบบันทึกข้อมูลพืชสมุนไพร ประกอบด้วย ชื่อสมุนไพร ชื่ออื่นๆ ส่วนที่ใช้ และสรรพคุณ โดยมีวิธีการวิจัย ดังนี้

2.1 ขั้นตอนที่ 1

การศึกษานี้เป็นการศึกษาจากเอกสารโดยมีแหล่งข้อมูลคือ กลุ่มตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะโดยได้มีการนำองค์ความรู้การแพทย์แผนไทยจากตำราแพทย์ศาสตร์สงเคราะห์และตำราอื่นๆ มาจัดทำเป็นตำราขึ้นมาสำหรับเป็นแนวทางการศึกษาทางการแพทย์แผนไทยและเป็นความรู้ที่ใช้ทดสอบแพทย์แผนไทยที่ต้องการขอขึ้นทะเบียนรับใบอนุญาตเป็นผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยซึ่งประกอบด้วย 6 เล่ม ดังนี้

2.1.1 ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล่ม 1-3 โดยกองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพร่วมกับคณะอนุกรรมการแผนโบราณทั่วไป จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2541 โดยรวบรวมจากตำราที่กระทรวงสาธารณสุขรับรองและตำราอื่นๆที่มีอยู่นำมาเรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับโรคหรืออาการเจ็บป่วยและการรักษาเพื่อให้ศึกษาได้ง่าย และให้เป็นตำรามาตรฐานการ เรียนการสอนแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขา เวชกรรมของกระทรวงสาธารณสุข (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรค

ศิลปะ, 2549 ข, กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ, 2549 ค, กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ, 2549 ง)

2.1.2 ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม โดยกองการประกอบโรคศิลปะ สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขร่วมกับคณะอนุกรรมการแผนโบราณทั่วไป จัดทำขึ้น ในปี พ.ศ. 2541 โดยรวบรวมจากตำราที่กระทรวงสาธารณสุขรับรองและตำราอื่นๆที่มีอยู่นำมาเรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับการรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วยด้วยยาสมุนไพรและให้เป็นตำรามาตรฐานการเรียนการสอนแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรมของกระทรวงสาธารณสุข (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. กองการประกอบโรคศิลปะ, มปป. ก)

2.1.3 ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาการผดุงครรภ์ โดยกองการประกอบโรคศิลปะ กรมสนับสนุนบริการสุขภาพร่วมกับคณะอนุกรรมการแผนโบราณทั่วไป จัดทำขึ้นโดยรวบรวมจากตำราที่กระทรวงสาธารณสุขรับรองและตำราอื่น ๆที่มีอยู่นำมาเรียบเรียงเนื้อหาเกี่ยวกับการดูแลสตรีมีครรภ์และทารก เพื่อให้ศึกษาได้ง่ายและให้เป็นตำรามาตรฐานการเรียนการสอนแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาการผดุงครรภ์ ของกระทรวงสาธารณสุข (กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ, 2549 ก)

2.1.4 หนังสือตำรับยาแผนโบราณ โดยกองการประกอบโรคศิลปะสำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุขร่วมกับคณะอนุกรรมการแผนโบราณทั่วไป ได้จัดทำหลักสูตรมาตรฐานการเรียนการสอนแผนโบราณทั่วไป พร้อมทั้งได้รวบรวมเนื้อหาจากตำราที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนดและตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรักษาโรคด้วยยาตำรับต่างๆ เพื่อให้ศึกษาได้ง่ายและให้เป็นตำรามาตรฐานการเรียนการสอน โดยกองการประกอบโรคศิลปะและคณะอนุกรรมการแพทย์แผนโบราณทั่วไป ได้เล็งเห็นว่าตำรับยาต่างๆ ที่ใช้กันอยู่มีความหลากหลายไม่เป็นมาตรฐานเดียวกัน จึงได้รวบรวมตำรับยาต่างๆ ที่มีอยู่นำมาพิจารณาตรวจสอบให้ถูกต้องตามตำราที่กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศรับรอง ซึ่งตำราดังที่กล่าวมาถูกใช้เป็นตำราหลัก (สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. กองการประกอบโรคศิลปะ, มปป. ข)

จากนั้นรวบรวมข้อมูลสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ที่ปรากฏในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะทั้งหมด 6 เล่ม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยใช้คำสำคัญในการตรวจสอบและรวบรวม ได้แก่ คำว่า “ไข้” แล้วสรุปจำนวนที่รวบรวมได้ทั้งหมด

2.2 ขั้นตอนที่ 2

ตรวจสอบความซ้ำซ้อนของชื่อสมุนไพร เนื่องจากพืชสมุนไพรหนึ่งชนิดสามารถมีได้หลายชื่อ

2.3 ขั้นตอนที่ 3

จัดหมวดหมู่สมุนไพรเดี่ยวที่สรรพคุณแก้ไข้ โดยใช้สรรพคุณของไข้เป็นเกณฑ์ในการจัดหมวดหมู่

3. ผลลัพธ์และการอภิปราย

การศึกษานี้ได้รวบรวมข้อมูลสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ ทั้งหมด 6 เล่ม ประกอบด้วย ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล่ม 1-3 ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาการผดุงครรภ์ และหนังสือตำรับยาแผนโบราณซึ่งจากการรวบรวมข้อมูล พบสมุนไพรเดี่ยวที่มี

3.1 กลุ่มที่ 1 คือ ไข้ธรรมดาที่เกิดจากความร้อน

โดยไข้ในกลุ่มนี้จะรักษาด้วยวิธีการลดไข้ด้วยการระบายความร้อนออกจากร่างกายในรูปแบบของเหงื่อ ซึ่งพบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณรักษาไข้กลุ่มนี้จำนวน 177 ชนิด ได้แก่ 1) กรรณิการ์ (ดอก) 2) กันเกรา (แก่น) 3) กะพังอาด (แก่นและเนื้อไม้) 4) กระแจะ (เปลือกต้น) 5) กระพี้เขาควาย (เนื้อไม้) 6) กาสามปีก (ใบ) 7) โกฐก้านพร้าว (ราก) 8) โกฐสอ (ราก) 9) กอมขม (เนื้อไม้) 10) ขี้ครอก (ราก, เปลือกต้น) 11) คราม (ใบ) 12) ควินิน (ก้าน, ใบ, เปลือกต้น) 13) แค (ใบ) 14) งิ้วป่า (ดอกแห้ง) 15) หงอนไก่ดอกกลม (ราก) 16) จันทร์กระพ้อ (แก่น, ดอก) 17) จันทร์เกราะ (เนื้อไม้) 18) จันทร์เทศ (เนื้อไม้, แก่น) 19) จันทร์ลูกหอม (เนื้อไม้) 20) จันทร์โอ (เนื้อไม้) 21) จันทนา (เนื้อไม้, แก่น) 22) จาก (นมจาก) 23) จุกโรหินี (ราก) 24) เฉียงพร้านางแอ (เปลือกต้น) 25) ชะมวง (ใบ, ผล, ราก) 26) ชุมเห็ดไทย (ใช้ทั้ง 5) 27) ช้อยนางรำ (ใบ) 28) ตะเคียนทอง (เนื้อไม้, แก่น) 29) ตับเต่าน้อย (ราก, ต้น) 30) ตีนเป็ดต้น (เปลือกต้น, ใบ, ดอก) 31) ตีนเป็ดน้ำ (เปลือกต้น, ใบ) 32) เตยหอม (ใบ, ใบอ่อน) 33) ทองพันชั่ง (ใบ) 34) ทองหลางใบมนด่าง (ใบสด) 35) ทองโหลง (ใบ, เปลือกต้น) 36) เทียนขม (เมล็ด) 37) ธรณีสาร (ราก) 38) นุ่น (เปลือกต้น) 39) เบญจมาศบ้าน (ดอก) 40) ใบเงิน (ใบ) 41) ใบทอง (ใบ) 42) ประดู่ส้ม (แก่น, เนื้อไม้) 43) ประดู่เสน (แก่น) 44) ประทัดจีน (ราก) 45) ปลาไหลเผือก (ราก) 46) เปล้าน้ำเงิน (เปลือก, ลูก, ราก) 47) ฝางส้ม (เนื้อไม้) 48) ฝางเสน (แก่น) 49) พญาไก่เถื่อน (เนื้อไม้, ราก) 50) พญารากดำ (ดอก) 51) พญารากเดียว (ราก) 52) พริกป่า (ราก) 53) พิมเสนต้น (ใบ) 54) พุดตาน (ราก) 55) พุ่มเรียงบ้าน (ราก) 56) พุ่มเรียงป่า (ราก) 57) เพกา (ราก) 58) มะกล่ำตาช้าง (ราก) 59) มะกอกเผือก (ผล) 60) มะตูม (ราก, เปลือก, ลำต้น, ใบสด) 61) มะปราง (รากมะปรางหวาน) 62) มะปริง (ราก) 63) มะเฟือง (ใบ, ราก) 64) มะยมตัวผู้ (เปลือกต้น, ใบ) 65) มะแว้งต้น (ราก) 66) มะแฮ็คโกนี (เมล็ดใน) 67) มะฮอกกานี (เมล็ดใน) 68) ราชดัด (ราก) 69) เร่วใหญ่ (ผล) 70) ละหุ่ง (ราก) 71) ลาน (ราก) 72) เลี่ยน (ยาง) 73) ลำโพง (ราก) 74) ลำดวน (ดอก) 75) สน (แก่น) 76) สนสร้อย (ใบ) 77) ส้มเช้า (ยาง) 78) เสนียด (ใบ, ดอก) 79) สมอพิเภก (ผลอ่อน, ผลแก่) 80) สละ (ไม่ระบุ) 81) โกฐกะกลิ้ง (เปลือกต้น, เนื้อไม้, เมล็ด) 82) สะแกแสง (ใช้ทั้ง 5) 83) สะเดา (ก้าน, ยาง) 84) สารพัดพิษ (ลูก) 85) อ้อย (ต้นอ้อยแดง, ตาอ้อยแดง) 86) กระไดลิง (เถา) 87) กระทกรก (ราก) 88) กระทงลาย (ราก) 89) กรุงเขมา (ราก) 90) กำแพง 7 ชั้น (เถา) 91) ขี้กาแดง (ราก) 92) คัดเค้า (ราก) 93) คุคะ (เถา) 94) โคกกระออม (เถา) 95) คอเบ็ด (เถา) 96) ชะลูดขาว (ใบ, ลูก) 97) ชะลูดแดง (ราก) 98) ชิงช้าชาลี (เถา) 99) ซองแมว (ราก) 100) หญ้านางใหญ่ (เถา) 101) ตูมกาเครือ (เถา, ราก) 102) แตงไทย (ใบ, ดอก) 103) แตงหนู (ใบ, ลูก) 104) แตงร้าน (ใบ) 105) ตำลึง (ใบ) 106) นมวัว (เนื้อไม้, เถา) 107) น้ำเต้า (ใบ) 108) น้ำเต้าขม (ใบ) 109) บอระเพ็ด (เถา, ลูก, ราก) 110) บวบหอม (ราก) 111) เพชรกะฏัก (ต้น) 112) เพชรหึง (เถา) 113) ฟักข้าว (ใบ) 114) มะระขี้นก (ใบ, เถา) 115) มะระจีน (ใบ) 116) มะลิวัลย์ (ดอก, ราก) 117) รางจืด (ราก) 118) เล็บลอก (เถา) 119) สะบ้าดำ (เมล็ด)

120) หวายโป่ง (เถา) 121) หวายลิง (เหง้า) 122) อัญชันป่า (ราก) 123) อุโลกเครือ (ต้น) 124) กะทือ (ราก, ดอก) 125) กระทือป่า (ราก) 126) กระวาน (ใบ) 127) ขมิ้นชัน (หัว) 128) ข้าวเย็นเหนือ (ต้น, ใบ) 129) ขิงแคลง (เหง้า) 130) คูน (หัว) 131) ง่อนตาหงาย (หัว) 132) เปราะป่า (หัว) 133) ว่านมหากาฬ (หัว) 134) มหาสแดง (หัว) 135) ผักกระชับ (ราก) 136) ผักกระเฉด (ใบ, นม) 137) ผักกูด (ใบ) 138) ผักโขมหนาม (ราก) 139) ผักโขมหัด (ราก) 140) ผักตับเต่าน้ำ (ทั้งต้น) 141) ผักเบี้ย (ใบ) 142) ผักหวานบ้าน (ราก)143) ผักหวานป่า (ราก) 144) หญ้ากระทืบยอด (ต้น) 145) หญ้าเกล็ดหอย (ทั้งต้น) 146) หญ้างวงช้าง (ทั้งต้น) 147) หญ้าตีนนก (ต้น) 148) หญ้าใต้ใบ (ทั้งต้น) 149) หญ้าหนวดปลาดุก (ทั้งต้น) 150) หญ้าปราบ (ทั้งต้น) 151) หญ้าฝรั่น (เกสร) 152) หญ้าพันงูขาว (ทั้งต้น) 153) หญ้าพันงูแดง (ทั้งต้น) 154) หญ้าพันงูนา (ทั้งต้น) 155) หญ้าพองลม (ต้น) 156) ว่านกลีบแรด (ไม่ระบุ) 157) เห็ดขี้ควาย (ไม่ระบุ) 158) เห็ดขี้วัว (ไม่ระบุ) 159) เห็ดมะพร้าว (ไม่ระบุ) 160) เห็ดหมาก (ไม่ระบุ) 161) เห็ดไม้รวก (ไม่ระบุ) 162) ต้นกระชับ (ไม่ระบุ) 163) มะแว้งเครือ (ไม่ระบุ) 164) มะขามเครือ (ไม่ระบุ) 165) ชิงชี่เครือ (ไม่ระบุ) 166) ผักพังพวย (ไม่ระบุ) 167) ว่านร่อนทอง (ไม่ระบุ) 168) ดอกอังกาบ (ดอก) 169) ขิงแห้ง (ไม่ระบุ) 170) หัวถั่วพู (ไม่ระบุ) 171) รากแฝกหอม (ราก) 172) กฤษณา (ไม่ระบุ) 173) ขอนดอก (ไม่ระบุ) 174) หอมแดง (ใบ) 175) ต้นจันทน์แดง (แก่น, เนื้อไม้) 176) นมพิจิตร (เถา) 177) ดีหมี (เนื้อไม้)

3.2 กลุ่มที่ 2 คือ ไข้ที่มีความร้อนสูง

โดยไข้ในกลุ่มนี้จะรักษาด้วยวิธีการลดไข้ร่วมกับการกระทุ้งพิษไข้ด้วยการระบายความร้อน เพื่อลดไข้ออกจากร่างกายผ่านทางผิวหนังทำให้เกิดการผุดของตุ่ม ผื่นและการถ่ายพิษร้อนออกจากร่างกายด้วยการขับปัสสาวะและการถ่ายอุจจาระ ซึ่งพบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณรักษาไข้กลุ่มนี้จำนวน 71 ชนิด ได้แก่ 1) กระดังใบ (ราก) 2) กระถินไซ่ง่อน (ราก) 3) กระถินพิมาน (เห็ดที่เกิดจากไม้กระถินพิมาน) 4) กระท้อนป่า (ราก) 5) กรวยป่า (ดอก) 6) กล้วยตีบ (ราก) 7) กวาวต้น (ดอก) 8) ก้างปลาแดง (ราก) 9) ก้างปลาทะเล (ราก) 10) โกฐจุฬาลัมภา (ทั้งต้น) 11) ขี้เหล็กบ้าน (ใบ, กระพี้, ราก) 12) เขยตาย (ราก) 13) คนทา (รากอ่อน, ต้น) 14) คูน (ดอก) 15) ไคร้เครือ (ราก) 16) เหงือกปลาหมอ (ราก) 17) ซาก (ถ่าน) 18) ท้าวยายม่อม (ต้น) 19) นมนาง (เนื้อไม้,ราก) 20) เนระพูสี (ต้น,เหง้า) 21) ประดู่ขาว (ใช้ทั้ง 5) 22) ฝ้ายแดง (ใบ) 23) พญาปล้องทอง (ต้น) 24) พุงดอ (ราก) 25) มะกรูด (ราก) 26) มะเดื่อชุมพร (ราก)27) มะพร้าว (ราก, รากอากาศ) 28) มหาละลาย (เนื้อไม้) 29) มหาสดำ (เนื้อไม้) 30) มะอึก (ราก) 31) หมาก (ใบ, ทลายหมาก) 32) หมากผู้ (ใบ) 33) เหมือดคน (เนื้อไม้, ราก) 34) ยาดำ (ไม่ระบุ) 35) ระงับ (ใบ) 36) เร่วน้อย (ต้น, ดอก, ผล) 37) สมี (ใบ) 38) สมอไทย (ผล) 39) อุโลก (แก่น, เปลือกไม้, ราก) 40) กระทุงหมาบ้า (เถา) 41) หญ้านาง (ราก) 42) หญ้านางแดง (ราก) 43) สลอดน้ำ (ราก) 44) หวายตะค้า (เถา, ต้น) 45) คล้า (หัว) 46) บัวหลวง (เหง้า, ดอก, เกสร, ใบแก่) 47) หวายตะมอย (กาบก้านที่พองโต) 48) ผักกาดนา (ทั้งต้น) 49) ผักชีลา (ลูก, ราก) 50) ขัดมอน (ราก) 51) หญ้าชันกาด (หัว) 52) หญ้าตีนกา (ต้น) 53) หญ้าปากควาย (ทั้งต้น) 54) หญ้าแพรก (ทั้งต้น) 55) ว่านดักแด้ (ไม่ระบุ) 56) เห็ดงูเห่า (ไม่ระบุ) 57) เห็ดหญ้าแพรก (ไม่ระบุ) 58) เห็ดหญ้าหวาย (ไม่ระบุ) 59) เห็ดตาล (ไม่ระบุ) 60) เห็ดเตย (ไม่ระบุ) 61) เห็ดมะขาม (ไม่ระบุ) 62) เห็ดไม้แดง (ไม่ระบุ) 63) เห็ดไม้ตับเต่า (ไม่ระบุ) 64) เห็ดร่างแห (ไม่ระบุ) 65) ถอบแถบเครือ (ไม่ระบุ) 66) เห็ดไม้รัง (ไม่ระบุ) 67) เล็บครุฑ (ราก) 68) ชิงชี่ (ราก,ใบ) 69) ทรงบาดาล (ราก) 70) หนามไก่ไห้ (ราก) 71) หนาวเดือนห้า (เถา)

3.3 กลุ่มที่ 3 คือ ไข้ที่มีความเฉพาะ

ซึ่งพบสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณรักษาไข้กลุ่มนี้จำนวน 7 ชนิด ได้แก่ 1) ครอบสีฟัน (ราก) สรรพคุณ แก้ไข้ผอมเหลือง 2) ส้มกบ (ใบ) สรรพคุณ แก้ไข้คอตัน 3) เอื้อง (ต้น, ราก, ใบ) สรรพคุณ แก้ไข้เนื่องจากการอักเสบในช่องคลอดสตรีหลังการคลอดบุตร 4) คนทีสอขาว (ดอก) สรรพคุณ แก้ไข้ในหญิงตั้งครรภ์ 5) นมแมว (เนื้อไม้, ราก) สรรพคุณ ไข้ทับระดู 6) หนามหัน (ราก) สรรพคุณ กล่อมโลหิต แก้ไข้พาระดู 7) ขันทองพยาบาท (เนื้อไม้) สรรพคุณ แก้ลมพิษ แก้ไข้ แก้กามโรค การจัดกลุ่มสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณในการแก้ไข้ตามสรรพคุณได้ทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ไข้ธรรมดาที่เกิดจากความร้อน 2) ไข้ที่มีความร้อนสูงที่รักษาด้วยการกระทุ้งพิษไข้ และ 3) ไข้ที่มีความเฉพาะ โดยสมุนไพรเดี่ยวที่มีการนำมาใช้รักษาอาการไข้ตาม 3 กลุ่ม ในปัจจุบันและได้มีผลการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของสมุนไพรหลายชนิด เช่น บอระเพ็ด ซึ่งมีการศึกษาของ บุญเทียม คงศักดิ์ตระกูล และคณะ ได้มีการศึกษาฤทธิ์ในการลดไข้ของบอระเพ็ด พบว่า สารสกัดจากบอระเพ็ด ขนาด 300, 200, 100 มก./กก. ตามน้ำหนักตัวสามารถใช้ลดไข้ได้ และการศึกษาวิจัยฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของย่านาง พบว่า ย่านางมีฤทธิ์ลดไข้ และยับยั้งการเจริญเติบโตของเชื้อมาลาเรียได้ (สำนักงานข้อมูลสมุนไพร คณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2554) จากข้อมูลข้างต้นเป็นเพียงการยกตัวอย่างสมุนไพรเดี่ยวบางชนิดที่มีผลการวิจัยรองรับในการรักษาอาการไข้เท่านั้น ซึ่งในการรักษาอาการไข้ตามตำราการแพทย์แผนไทย ยังสามารถรักษาได้ด้วยตำรับยา ซึ่งเป็นการรวมกลุ่มสมุนไพรตั้งแต่ 2 ชนิดขึ้นไปมาปรุงรวมกันออกมาเป็นตำรับยา โดยมีหลักการในการปรุงยาตามโครงสร้างของยาไทย คือ 1. ตัวยาตรง 2. ตัวยาช่วย 3. ตัวยาประกอบ ซึ่งในแต่ละตำรับอาจมีตัวยาครบทั้ง 3 กลุ่ม หรือมีกลุ่มยาเพียง 2 ใน 3 กลุ่ม ก็ได้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการแก้อาการเจ็บป่วยนั้นๆ การนำตัวยามาปรุงรวมกันเป็นตำรับ มีข้อดีคือ ทำให้มีความปลอดภัยและเห็นผลการรักษาได้ดีกว่าการใช้สมุนไพรเดี่ยว เนื่องจากการเข้าตำรับจะช่วยให้การออกฤทธิ์เป็นองค์รวม ในปัจจุบันแพทย์แผนไทยได้มีการนำตำรับยาจันทน์ลีลามาใช้ในการรักษาอาการไข้ ซึ่งมีผลของการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา พบว่าสารสกัดตำรับยาจันทน์ลีลามีฤทธิ์แก้ไข้ แก้ปวด และต้านการอักเสบได้ (นพมาศ สุนทรเจริญนนท์, 2556) ซึ่งมีความปลอดภัยต่อคนไข้ อีกทั้งงานวิจัยนี้ยังเป็นการสร้างมาตรฐานในการผลิตและพิสูจน์สรรพคุณตามหลักสากลซึ่งจะช่วยเพิ่มศักยภาพของตำรับยาจันทน์ลีลา และสามารถพัฒนารูปแบบยาแผนโบราณให้น่าใช้และสะดวกแก่ผู้บริโภคอีกด้วย จะเห็นได้ว่าการใช้ยารักษาอาการไข้ไม่เพียงมีแค่สมุนไพรเดี่ยวเท่านั้น แต่ยังพบการนำยารูปแบบตำรับมาใช้ในการรักษาอาการไข้อีกด้วย เช่น ตำรับยาจันทน์ลีลา ตำรับยาเขียวหอม ตำรับยาประสะจันทน์แดง ตำรับยาประสะเปราะใหญ่ ตำรับยาห้าราก และตำรับยามหานิลแท่งทอง ซึ่งยาทั้ง 6 ตำรับนี้ ได้ประกาศไว้ในบัญชียาหลักแห่งชาติให้มีการนำมาใช้รักษาไข้ในปัจจุบันตามสถานบริการสุขภาพต่างๆ ทางการแพทย์แผนไทยอีกด้วย

4. บทสรุป

ผลการศึกษาในครั้งนี้เป็นการรวบรวมสมุนไพรเดี่ยวที่มีสรรพคุณแก้ไข้ในตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไปของกองการประกอบโรคศิลปะ ซึ่งตรวจสอบความซ้ำซ้อนของชื่อสมุนไพรแล้ว พบจำนวนทั้งหมด 255 ชนิด โดยสามารถจัดกลุ่มในการแก้ไข้ตามสรรพคุณได้ทั้งหมด 3 กลุ่ม ได้แก่ 1) ไข้ธรรมดาที่เกิดจากความร้อน 2) ไข้ที่มีความร้อนสูงที่รักษาด้วยการกระทุ้งพิษไข้ และ 3) ไข้ที่มีความเฉพาะ

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาครั้งนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยการดูแลเอาใจใส่และความช่วยเหลือจากอาจารย์ของวิทยาลัยการแพทย์การแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก รวมไปถึงการชี้แนะและให้คำแนะนำแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่องานศึกษาในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ และอาจารย์ ดร.กันยานุช เทาประเสริฐ ที่ให้คำปรึกษาและเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำแนะนำในด้านองค์ความรู้เรื่องไข้ รวมไปถึงสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาอาการไข้ทั้งสมุนไพรเดี่ยวและตำรับยาที่เป็นประโยชน์อย่างมากต่อการศึกษาครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2549ก). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาการผดุงครรภ์. นนทบุรี: บริษัท ไท ภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2549ข). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล็ม 1. นนทบุรี: บริษัท ไท ภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2549ค). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล่ม 2. นนทบุรี: บริษัท ไท ภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

กรมสนับสนุนบริการสุขภาพ. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2549ง). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเวชกรรม เล่ม 3. นนทบุรี: บริษัท ไท ภูมิ พับลิชชิ่ง จำกัด

กระทรวงสาธารณสุข. (2556). บัญชียาหลักแห่งชาติ: ยาแก้ไข้. ค้นเมื่อ 27 พฤศจิกายน 2566. https://ttm.skto.moph.go.th

นพมาศ สุนทรเจริญนนท์. (2556). ตำรับยาจันทน์ลีลาจากภูมิปัญญาสู่งานวิจัย. ค้นเมื่อ 29 พฤศจิกายน 2566. https://pharmacy.mahidol.ac.th

บุญเทียม คงศักดิ์ตระกูล, รุ่งระวี เต็มศิริฤกษ์กุล, วิสุดา สุวิทยาวัฒน์, สมใจ นครชัย และยุวดี วงษ์กระจ่าง. (2537). การศึกษาฤทธิ์ลดไขของบอระเพ็ด. วารสารเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. 21(1): 1-6.

สำนักโรคติดต่อทั่วไป. กรมควบคุมโรค. กระทรวงสาธารณสุข. (2555). โรคติดต่อทั่วไปและภัยสุขภาพ. ค้นเมื่อ 9 พฤศจิกายน 2566. https://ddc.moph.go.th.

สำนักงานข้อมูลสมุนไพร. คณะเภสัชศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล. (2554). ย่านางอาหารเป็นยา. ค้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2566. https://pharmacy.mahidol.ac.th.

สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข. กองการประกอบโรคศิลปะ. (2537). ตำราแพทย์แผนโบราณทั่วไป สาขาเภสัชกรรม. กองการประกอบโรคศิลปะ. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข